

соціальної інтеграції в «світське товариство» Буковини та сприяли формуванню т.зв. «культури діалогу» між представниками різних етносів краю.

Список використаних джерел:

1. Romstorfer C. Vergleichende graphische Statistik in ihrer Anwendung auf das Herzogtum Bukowina und das österreichische Staatsgebiet. – Wien, 1886. – 49 s.
2. Осачук С. Німці Буковини. Історія товариського руху (друга половина XIX – початок XX ст.). – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – 288 с.
3. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). – Ф. 1. Крайова управа Буковини. – Оп. 2. – Спр. 2579. – 4 арк.
4. Corbea-Noise A. Czernowitzer Geschichten. Über eine städtische Kultur in Mitteleuropa. – Wien; Köln; Weimar, 2003. – 252 s.
5. Bukowina. Landes- und Amts- Zeitung. – 1862. – 31 Juli.
6. Hauptbericht und Statistik über das Herzogtum Bukowina für die Periode vom Jahre 1862-1871. – Lemberg, 1872. – 421 s.
7. Хроніка парохії гр.-кат. в Чернівцях від її оснування аж до часу біжучого 26/2 1912 // Буковинський журнал. – 1997. – Ч. 1. – С. 97-114.
8. Маковей О. Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича: науково-популярне видання. – Чернівці: Золоті литаври, 2005. – 432 с.
9. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.
10. Дмитрів Є. Ілюстрована історія просвітнього товариства Руска Бесіда в Чернівцях. – Чернівці, 1909. – 125 с.
11. Кобилянська Ольга. Твори: В 5 т. – Т. 5. – Київ, 1963. – 767 с.
12. Буковина. – 1905. – Ч. 59-60.
13. ДАЧО. – Ф. 10. Дирекція поліції м. Чернівці. – Оп. 1. – Спр. 977. – 49 арк.
14. Буковина. – 1885. – Ч. 3.
15. Drozdowski G. Damals in Czernowitz und rundum. Erinnerungen eines Altösterreichers. – Klagenfurt, 2003. – 200 s.

Дон Ю.М.

студент,

Історичний факультет

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1950-Х-60-ТІ РОКИ XX СТОЛІТТЯ)

В умовах національно-культурного відродження України, утвердження її державності, зростання міжнародного авторитету все більшої актуальності набувають питання дослідження українського національного руху, який завжди служив важливим чинником збереження самобутності народу, захисником його культурних традицій, єдиною силою опору політиці русифікації.

Відсутність демократичних свобод, всевладдя партапарату, політика «русифікації», низький матеріальний рівень життя населення, соціальна

несправедливість спричинили опозиційні настрої в Україні, які охопили різні верстви суспільства. Однак на боротьбу з режимом зважилась відносно невелика група громадян, переважно з національно свідомої інтелігенції.

Потужний масив по вивченню руху опору в зазначений період представляють архівні матеріали, опубліковані документи та спогади, розповіді учасників руху, а також періодична преса.

Значний інтерес для історика мають документи Служби безпеки України. На жаль, дослідникові доступний лише один вид документів цієї організації: кримінальні справи на учасників визвольного руху, які були засуджені, а тепер реабілітовані. Ці документи є дуже специфічним джерелом до вивчення руху, оскільки, зрозуміло, подають виклад з точки зору переважно його прямих супротивників, тобто влади. Звідси – в них багато перекручень, а то й прямих фальсифікацій. Деякі події, факти просто придумані слідством, щоб заповнити прогалини в його ході. Зрозумілим є і не менше прагнення підозрюваних чи звинувачених «відмести» пред`явлені їм звинувачення, підозри чи пом`якшити, спростити їх.

Основними документами, необхідними для даного дослідження є матеріали, здебільшого, процесуального характеру: речові і письмові докази, протоколи обшуків, допитів, очних ставок заарештованих і свідків. Матеріали справи дають можливість відновити програмні засади тих чи інших опозиційних груп, проте, не завжди з цілковитою достовірністю.

Докладне студіювання цих справ дає можливість зробити висновки про обсяг і масштаби руху, коло його учасників, організаційні зв`язки тощо. Про ідейний розвиток руху свідчать матеріали здебільшого самвидаву, що зустрічаються як речові докази у справах. З цього ж джерела можна дізнатися про офіційне і про справжнє ставлення до інакомислячих – як з протоколів допитів, так і резолюцій керівників спецслужб різного рангу, експертів з даних питань.

В останні роки свій об`єктивний, неупереджений погляд на історію українського національного руху та їх найбільш активних діячів висловили науковці-політологи, історики, літературознавці, мистецтвознавці. Спираючись на відкриті для дослідників архіви партійних органів, колишніх спецслужб, особисті документальні колекції, вони зуміли створити цілу галерею історичних портретів тих, хто стояв в перших рядах борців за свободу і незалежність України, дорогою ціною проніс через своє життя українську національну ідею.

В процесі ствердження державної незалежності України громадський інтерес до активних учасників національного руху, найбільш послідовних правозахисників, багаторічних політв'язнів значно зростає. Це є публікації Ю. Бадзьо («Влада-опозиція-держава в Україні сьогодні: думки проти течії»), І. Габая («Выбранные места. Стихи. Проза. Публицистика. Письма»), І. Геля («Грані культури»), Б.Гориня («Тихий і громовитий голос Василя Симоненка»), Л. Лук`яненка («Сповідь у камері смертників»; «Вірую в Бога і в Україну») та багатьох інших. Згадані праці стали не просто спробою підсумувати пройдений

шлях, а й висловити своє бачення тих процесів, що відбуваються в Україні на історичному рубежі її розвитку.

Важливий джерельний матеріал можна знайти і в публікаціях журналу «Визвольний шлях», а також у матеріалах українських газет в діаспорі.

Як доводить практика, в усвідомленні програмних вимог українського національного руху, відтворенні пов'язаних з ним подій, важливу роль відіграють публіцистичні твори, роздуми, щоденникові записи, мемуари окремих, найбільш відомих правозахисників. В контексті цього твердження слід розглядати праці О. Бердника («Свята Україна»), П. Григоренка («Сокрытие исторической правды – преступление перед народом») В. Мороза («Есе, листи й документи»), Є. Сверстюка («Собор у риштованні»), О. Тихого («Роздуми»), В. Чорновола («Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)), Д. Шумука («Пережите і передумане: Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921-1981)») та ін., видані за кордоном в той час, коли вони зазнавали переслідувань в Україні за свої політичні та релігійні переконання.

Стосовно розвитку руху в 60-ті роки, то опублікованих збірок документів теж не багато. Це насамперед зібрані і видані О. Гаранем програмні документи політичних партій, а також видані партіями матеріали своїх з'їздів. Ці документи дають уявлення про діяльність учасників руху, сам рух в час організаційних його зібрань. Повсякденне життя різних структур руху в цілому можна відтворити, аналізуючи відомості вже з масових джерел і перш за все з газетних публікацій.

Спогади деяких учасників руху з того чи іншого боку використані як джерело до вивчення теми і водночас аналітичний матеріал. Перш за все, це стосується сповіді М. Хейфеца «Українські силуети», що заслуговує на документальну достовірність та спогадів Петра Шелеста. Добре задокументовані і свідчення-розповіді Л. Лук'яненка. Тон епохи відтворений і в спогадах про В.Стуса, а також Б. Антоненка-Давидовича. Цікаво описує опозиціонерів відомий есеїстичний портретист багатьох шістдесятників Роман Когородський в своїй книзі «Брама світла: Шістдесятники»: «Націоналіст – це лайка. Націоналіст – це звинувачення, стаття Карного кодексу. Націоналіст – це Дорога до Себе, це Доля» [1]

Цікаві за своїм задумом також видані в зарубіжжі документальні збірники, зорієнтовані на висвітлення як загальних, так і конкретних проблем українського національного руху, наслідків окремих політичних процесів тощо («Українські юристи під судом КГБ», «Українська інтелігенція під судом КГБ. Матеріали з процесів В.Чорновола, М.Масютка, М.Озерного та ін», «Широке море України: Документи самвидаву з України»).

Загалом, можна сказати, що сьогодні проблема визвольного руху в Україні з джерельної точки зору є досить вузькою. До викладу беруться, як правило, вже опубліковані джерела, майже не залученим залишається масив даних з архівів спецслужб, друкованих органів як компартії, так і нових партійних утворень.

Практично відсутніми залишаються для досліджень інші рухи спротиву системі, зокрема соціальний, в тому числі – робітничий спротив. Певним поясненням такого стану сучасної історіографії може бути те, що це події ще недавнього минулого.

До останнього часу такі дослідження були неможливі в Україні, історики були позбавлені важливих джерел та й тривалий час недооцінювали можливості національних рухів. Корисним було б звернення уваги науковців не лише на поверхню політичних процесів, але й на явища, які відбувалися всередині суспільства, в побуті, в поведінці, на роботі. Це, в свою чергу, вимагає як залучення всієї різноманітності вже відомих архівних матеріалів, так і пошуків нових джерел.

Список використаних джерел:

1. Когородський Р. Брама світла: Шістдесятники – Львів, 2009. – 656 с.

Запорожець А.В.

аспірант,

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького

ПОЛІТИКА ПЕРЕСЕЛЕННЯ – ОДИН З КЛЮЧОВИХ НАПРЯМІВ СТОЛИПІНСЬКОЇ РЕФОРМИ

Постановка проблеми. Аграрне питання в Російській імперії завжди було одним з основних у соціально-економічному і політичному житті країни. На початку 20 ст. сутність його полягала в необхідності очистки старого, середньовічного землеволодіння, як поміщицького, так і надільного селянського, оскільки вказані землеволодіння, були відсталими та не відповідали аналогам капіталістичного світу. Знищення пережитків кріпосного ладу було можливе лише шляхом реформування існуючої системи.

Великого значення в проведенні реформи уряд надавав переселенню селян до Західного і Східного Сибіру і Далекого Сходу. За рахунок освоєння нових територій, влада намагалася створити новий клас селян-господарників, які за підтримки держави стали б опорою існуючого режиму. Народні ж маси прагнули знайти на нових місцях полегшення свого економічного і політичного становища.

Дослідження переселенських процесів має важливе значення, оскільки розкриває комплекс мір та заходів, спрямованих державою на подолання пережитків архаїчних норм общинного ладу і створення нової системи господарювання.

Аналіз досліджень та публікацій. Незважаючи на значні і ґрунтовні дослідження аграрних перетворень у Російській імперії початку 20 ст. дослідники